

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Рівне – 2016

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Засновано у 2013 році

Рівне – 2016

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 7

Founded in 2013

Rivne – 2016

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р.
та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Левовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

самодистанціювання, самотрансценденції та відповідальності при інтернальному локусі контролю, вони вбачають мету в житті, задоволеність результативністю та емоційною насиченістю свого життя.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у створенні комплексної психологічної програми щодо ресоціалізації військовослужбовців у суспільство.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д.А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д.А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 1. – С. 15-23.
2. Підчасов Є.В. Аналіз соціально-психологічних проявів ПТСР в осіб, які приймали участь в бойових діях / Є.В. Підчасов, Г.І. Ломакін // Проблеми екстремальної та кризової психології: зб. наук. праць. – Харків: НУЦЗУ, 2011. – С. 86-98.
3. Ромек В.Г., Конторович В.А., Крукович Е.И. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. / В.Г. Ромек, В.А. Конторович, Е.И. Крукович – СПб.: Речь, 2007. – 256 с.
4. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика: учебное пособие для вузов. / А.М. Столяренко. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 607 с.
5. Щербатых Ю.В. Избавиться от страха? Это просто! / Ю.В. Щербатых. – М.: ЭКСМО, 2006. – 256 с.

References

1. Leont'ev D.A. Psihologija svobody: k postanovke problemy samodeterminacii lichnosti / D.A. Leont'ev // Psihologicheskij zhurnal. – 2000. – Т. 21. – № 1. – С. 15-23.
2. Pidchasov Je.V. Analiz social'no-psyhologichnyh projaviv PTSR v osib, jaki pryjmaly uchast' v bojovyh dijah / Je.V. Pidchasov, G.I. Lomakin // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psyhologii': zb. nauk. prac'. – Harkiv: NUCZU, 2011. – S. 86-98.
3. Romek V.G., Kontorovich V.A., Krukovich E.I. Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnyh situacijah. / V.G. Romek, V.A. Kontorovich, E.I. Krukovich – SPb.: Rech', 2007. – 256 s.
4. Stoljarenko A.M. Jekstremal'naja psihopedagogika: uchebnoe posobie dlja vuzov. / A.M. Stoljarenko. – M.: Juniti-Dana, 2002. – 607 s.
5. Shherbatyh Ju.V. Izbavit'sja ot straha? Jeto prosto! / Ju.V. Shherbatyh. – M.: JeKSMO, 2006. – 256 s.

Резюме. Стаття посвящена дослідженню актуальної проблеми – психологічних змін екзистенційної наповненості особистості військовослужбовців в контексті розвитку екстремальних подій в Україні. Особу значимість в даному контексті набувають знання про те, що тривале перебування в умовах надзвичайної ситуації, з психологічної позиції, характеризується негативним впливом на психіку військовослужбовців широкого спектра загрозливих факторів. На основі проведеного кореляційного аналізу встановлено, що у досліджуваних немає виражених екзистенційних проблем.

Ключевые слова: екзистенція, екстремальні події, військовослужбовець, екзистенційна загроза, зона бойових дій.

Summary. The article investigates the actual problem – psychological changes existential fullness of individual soldiers in the context of extreme events in Ukraine. Of particular significance in this context acquire knowledge that a prolonged stay in an emergency situation from a psychological position, characterized by a negative impact on the psyche of soldiers threatening wide range of factors. Extreme situations, encouraging people to move beyond their «I» should make some impact on the entire system of individual attitudes to themselves and to the world, it is important not only situational factors conditioning the behavior but also the time of self and self-transcendence. Therefore, the results obtained by correlation analysis, correlation meaningful scales are: internal process or life interest and emotional richness of life planned level mobilization efforts, willpower, inner motive, personal anxiety, locus of control - or control life. These scales are in direct correlation with other scales described was presented. Thus, based on the obtained correlation can say that studied not expressed existential problems related to the meaning of their existence, and the problems that exist are completely objective and rational explanation of the decision. Based on the correlation analysis found that surveyed expressed no existential problems.

Key words: existence, extreme events, military, existential danger zone of hostilities.

УДК [159.922.8:316:454.52] - 028.16:378.147

О.І. АРТЕМОВА

РОЗВИТОК ВЕРБАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито поняття креативного процесу, розглянуто поняття «вербальна креативність», яке трактується як один із різновидів зв'язного мовлення, продукування особистістю нових оригінальних мовленнєвих образів і сюжетів на основі інтуїтивного мислення, продуктивно-творчої уяви, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю. Визначено особливості розвитку вербальної креативності майбутнього практичного психолога, яка реалізується через комунікативні

здібності та є показником його творчого потенціалу. Наголошено на важливості вузівського навчання у розвитку вербальної креативності майбутніх фахівців.

Ключові слова: креативність, креативна особистість, вербальна креативність, креативний процес, креативна компетентність, креативний потенціал.

Постановка проблеми. В сучасних умовах креативний потенціал особистості виступає важливою умовою прогресивного розвитку суспільства. У зв'язку з цим підвищується значущість таких якостей особистості як відкритість новому досвіду, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, творче ставлення до дійсності. Саме креативний підхід до професійної підготовки студентів спроможний забезпечити гармонійний розвиток та розкриття особистісного, творчого потенціалу особистості як основи подальшої продуктивної професійної діяльності. Особливо актуальним це твердження є у формуванні особистості майбутнього практичного психолога, оскільки його професійна діяльність, в першу чергу, зорієнтована на відповідальну роботу з людьми, з усіма категоріями дітей, дорослими, родинами. Окрім того, практичні психологи покликані створити систему психологічної допомоги в розвитку особистості, умови всебічного сприяння та внутрішнього комфорту.

На сьогоднішній день в психологічній науці накопичений багатий теоретичний і емпіричний матеріал з різних аспектів дослідження креативності. Сутність та природа креативності вивчалась багатьма вітчизняними (Д.Б. Богоявленська, Л.Л. Гурова, Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, В.В. Клименко, Г.С. Костюк, Н.С. Лейтес, О.Н. Лук, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.О. Роменець, О.К. Тихоміров та інші) та зарубіжними (Е. де Боно, М. Вертгеймер, Дж. Гілфорд, Р. Дилтс, К. Дункер, Р. Стернберг, П. Торренс та інші) науковцями, які увагу приділяли вивченню її структурних компонентів, механізмів, а також критеріїв діагностичного оцінювання.

В психологічній науці виділяють три основні види креативності: соціальна креативність (В.Н. Куніцина, А.А. Попель, К.М. Романова, Н.О. Тюрміна, Н.П. Фетіскіна), особистісна креативність (Р.В. Белоусова, Н.Ф. Вишнякова, У.В. Кала, А. Маслоу, О.П. Саннікова, Є.С. Тунік, Н.Ю. Хрящева), інтелектуальна креативність (Е.І. Кульчицька, С. Медник, С.М. Симоненко, Т.М. Ушакова). До інтелектуальної креативності відносяться образна (невербальна) та вербальна креативність.

Метою статті є аналіз основних аспектів розвитку вербальної креативності майбутнього психолога в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури в контексті досліджуваної проблеми дозволяє визначити необхідні якості майбутнього практичного психолога, які сприятимуть успішному розвитку креативного потенціалу особистості в процесі навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі: чуйність і такт; увага; вміння використовувати стандартні прийоми в нестандартних ситуаціях; розумова активність; творча сміливість; інтуїція; артистизм та формування свого творчого бачення; розвиток творчої ініціативи; уміння створювати та вирішувати проблемні ситуації; допитливість та спостережливість; здатність долати стереотипи; чіткість знань та швидкість навчання; працьовитість та наполегливість; прагнення здобути знання, необхідні для виконання конкретної професійної роботи; здатність віднайти головне в різних за змістом проблемах; відмова від авторитаризму та категоричних тверджень; уміння вести творчий пошук; легкість асоціювання; здібність виявити головне в проблемі раніше, ніж деталі; здатність переносити функції одного предмета на інший; здатність любити свою професію і себе у процесі професійної діяльності; здатність творчо та компетентно вирішувати проблемні питання; здатність чітко і вміло спрогнозувати результат; здатність приймати самостійне рішення; здатність саморозвиватися та самовдосконалюватися в процесі професійної діяльності.

З огляду на вищеперерахований комплекс якостей особистості, що є необхідним для формування креативної особистості майбутнього практичного психолога, ми можемо стверджувати, що креативність – це і своєрідний комплекс здібностей особистості, які мають можливість проявлятися і в мисленні, і в діях, і в почуттях, і в комунікації, і в різноплановій діяльності майбутнього практичного психолога.

Американський психолог Дж. Гілфорд виділив шість параметрів креативності:

- 1) здатність до виявлення і постановки проблем;
- 2) здатність до генерування великої кількості ідей;
- 3) семантична спонтанна гнучкість – здатність до продукування різноманітних ідей;
- 4) оригінальність – здатність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді, нестандартні рішення;
- 5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;
- 6) здатність вирішувати нестандартні проблеми, проявляючи семантичну гнучкість (побачити в об'єкті нові ознаки, знайти нове використання)[5].

Гілфорд розробив батарею тестів для діагностики креативності (10 тестів на вербальну креативність, 4 – на невербальну).

Вербальна креативність відображає словесний творчий аспект. Тільки через мовлення особистість може продемонструвати свій креативний потенціал. Професія психолога відноситься до соціономічних видів праці, де спілкування супроводжує трудову діяльність, стає професійно значущим. Вербальна креативність реалізується через комунікативні здібності, під якими розуміють індивідуально-психологічні і психофізіологічні особливості людей, що забезпечують успішну взаємодію партнерів і успішне розв'язання комунікативних задач. У ряді експериментальних досліджень встановлено, що природні передумови

комунікативних здібностей (а це, насамперед властивості активації нервової системи та пов'язаного з нею орієнтувального рефлексу) входять до структури складного симптомокомплексу, утвореного поєднанням високої лабільності, хорошої слухової пам'яті та домінуванням функцій першої сигнальної системи.

Вербальна креативність сприяє розвитку креативної особистості, яка характеризується тим, що готова змінюватися, відмовитися від стереотипів, вона знаходить оригінальні рішення складних проблем, більш приваблива у спілкуванні, а це пов'язане з її відкритістю новому досвіду [1].

Поняття вербальна креативність науковцями використовується для визначення будь-якої креативності, пов'язаної зі словом. Тому часто вербальну креативність називають словесною. Вербальна креативність відображає специфіку активізації креативності за допомогою мови і проявляється як інтеріоризація літературного досвіду (Є.Є. Туник), як процес перекомбінування вербальних елементів ситуації (С. Медник). Продуктом вербальної креативності виступає новий мовний продукт, тобто новий оригінальний текст, усний або письмовий, будь-якого об'єму, в будь-якій формі – прозаїчний, поетичний, вільний, монологічний, діалогічний та інше [3, 90]. Науковцями (Т.В. Галкіна, С. Медник, Є.Є. Туник) виділяються такі структурні компоненти вербальної креативності, як продуктивність, вербальна оригінальність та унікальність. Необхідно зазначити, що досить важливим є питання щодо особливостей розвитку структурних компонентів вербальної креативності у студентів психологічних факультетів, в яких креативними проявами є: широта схильностей, тяга до самоствердження, новий рівень можливостей, схильність до вирішення та обговорення різних життєвих ситуацій, особистісних проблем. Передумовами розвитку вербальної креативності є гнучкість мислення, поведінки, прагнення звільнитися від догм і стереотипів, отримання нових знань, прагнення до оригінальності, розвиток гіпотетичності мислення, оволодіння системою продуктивних дій [2].

Під час навчання у вищому навчальному закладі у студентів відкриваються нові ресурси, відбувається відновлення сил людини, продовжується її всебічний розвиток (фізичний, психічний, культурний, духовний). Будучи студентом університету молоді люди перебувають у сфері багатьох конструктивних видів спілкування з викладачами, які є розвинутими особистостями, професіоналами, а також з ровесниками, які в цей час перебувають в науковій площині, де знайомляться з різноманітністю поглядів і думок щодо хвилюючих питань. Студентські роки стають сферою розвитку інтелекту, почуттів, вольових якостей, втілення творчого потенціалу, вияву креативності особистості студентів. Креативна активність студентів містить у собі творче мислення й процес реалізації творчих здібностей на практиці. Сфери прояву креативної активності студентів: засвоєння нормативного матеріалу, володіння ним і використання додаткової навчальної та наукової інформації; вивчення матеріалів, досліджень й їхнє використання при відповідях на семінарських заняттях, заліках, іспитах. Сфери прояву креативного мислення у студентів охоплюють навчальний, науковий і виховний процеси в їхній єдності [2]. Креативна активність проявляється на певному сприятливому психологічному тлі.

Ураховуючи те, що креативність – це саморозвиток, адаптивне реагування на мінливі умови соціуму, що дозволяють створити креативний продукт, та студентські роки, навчання сприяють розвитку вербальної креативності, ми вважаємо за потрібне активне проведення психодіагностичних методик щодо визначення рівнів розвитку вербальної креативності та впровадження тренінгів щодо розвитку видів креативності в умовах професійної підготовки. Вербальну креативність трактуємо як один із різновидів звязного мовлення, продукування особистістю нових оригінальних мовленнєвих образів та сюжетів на основі інтуїтивного мислення, продуктивно-творчої уяви, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю. Проблема складності вивчення вербальної креативності полягає в тому, що вона вивчається на стику суміжних областей психічного життя: творча діяльність, творче мислення, творчі здібності. Методики, спрямовані на виявлення рівня творчих здібностей, дають уявлення про них як про такі, що вже виявилися на даний момент часу. Ми розглядаємо творчі здібності з огляду на їхню детермінуючу роль у креативності. Творчі комунікативні здібності при з'єднанні з перетворювальною потребою задають межі й можливості прояву креативності, що спрямована на їхній розвиток і реалізацію.

У дослідженні можна використати такі емпіричні методи, як спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та конкретні методики – методика діагностики вербальної креативності С. Медніка, адаптований А.Н. Вороніним (дорослий варіант), методика діагностики вербальної та невербальної креативності (Дж. Гілфорд і П. Торренс в модифікації Е. Туник), тест В. Меде й К. Піорковського, методика А.С. Лачинса «Гнучкість мислення, методика «Ваш творчий потенціал».

У методиці В. Меде і К. Піорковського випробуваному називається три слова в сполученні, раніше не відомому йому, його завдання – якомога швидше написати найбільше число осмислених фраз так, щоб у кожному входили всі ці слова. Цей тест досліджує творчу уяву, швидкість протікання процесів мислення й широти активності словника і призначений для діагностики вербальної креативності.

Своєрідний підхід до вивчення вербальної креативності запропонував С. Медник. Методика С. Медніка являє собою набір з 20 трійок слів, до яких необхідно підібрати ще одне слово так, щоб воно сполучалося з кожним із трьох запропонованих (щоб становило деяке словосполучення), можна також змінювати запропоновані слова граматично й використати необхідні прийменники. Випробуваному потрібно докласти зусиль, щоб ті образи й асоціації, які приходять у його голову у відповідь на запропоновані слова, були якомога оригінальнішими та яскравішими й по можливості потрібно дати максимальну кількість відповідей на кожен трійку слів. Тест призначений для діагностики вербальної креативності, що визначається як процес перекомбінування словесних елементів.

Науковець зазначав, що суть творчості – в здатності подолати стереотипи на кінцевому етапі мислительного синтезу, зокрема за допомогою широкого поля асоціацій. Цю методику називають тест RAT (тест віддалених асоціацій). Ключові положення тесту (RAT) наступні: 1) носії мови звикають вживати слова в стереотипних асоціаціях, пов'язаних з іншими словами; 2) креативно мислительний процес являє собою формування нових асоціацій по смислу; 3) величина відхиляючих асоціацій обстежуваного від стереотипу пропорційна його креативності; 4) унікальність виконаного тесту RAT визначається асоціативною біжучістю (число асоціацій на стимул) організації індивідуальних асоціацій (число асоціативних відповідей) та особливістю вибраного процесу (відбір оригінальних асоціацій з всього числа зв'язків); 5) механізм вирішення тесту RAT аналогічний механізму вирішення будь-яких мислительних задач.

Дж. Гілфорд, завдяки чим працям фактично народжується психологія креативності, прийшов до висновку, що креативність характеризується 6 параметрами: 1) здатністю до виявлення і формування проблеми; 2) здатністю генерувати великі кількості ідей; 3) гнучкістю – здатність до продукування найрізноманітніших думок; 4) оригінальністю – здатність відповідати на подразники найрізноманітнішим способом; 5) здатністю вдосконалювати сприйманий об'єкт; 6) здатністю розв'язувати проблему.

Також нами була використана методика для визначення творчого потенціалу особистості – опитувальник «Який ваш творчий потенціал?», у якому пропонується вибрати один із трьох варіантів відповідей на поставлене питання, далі підраховується кількість набраних балів. У підсумку визначається рівень творчого потенціалу, складовими якого є: допитливість, віра в себе, сталість, амбіційність, «слухова» пам'ять, зорова пам'ять, прагнення бути незалежним, здатність абстрагуватися, ступінь зосередженості.

Для виявлення впливу мотиваційних чинників на креативну активність ми скористалися анкетую-школою, яка являє собою ряд тверджень, що припускають вимір наступних параметрів: рівня креативності особистості й прагнення до оригінальності й новизни діяльності, а саме створення якісно нового й неповторного в ментальному або предметному плані; рівня креативності й престижу – цілеспрямованість до визнання суспільством досягнень творчої діяльності, прагнення проявляти креативність за межами тієї або іншої зовні заданої ситуації; рівня креативності й мотивації професіоналізму, а саме, прагнення до творчої роботи в різних умовах, здатність додавати сили до рішення творчих завдань незалежно від того, що буде впливати на хід діяльності, при цьому проявляючи професійні якості. В результаті ранжування відповідей нами було обрано ті три мотиваційні чинники, які набрали найбільшу кількість балів. Це – престиж, мотивація професіоналізму і новизна діяльності.

За результатами методики С. Медника, проведеного зі студентами першого курсу психологічного факультету показник вербальної продуктивності становить 0,87, показник вербальної оригінальності 0,53 і показник унікальності – 0,33.

Під час дослідження рівня розвитку гнучкості мислення виявлено, що серед студентів-першокурсників 21% досліджуваних мають пластичне мислення, а 79% досліджуваних мають ригідне мислення, тобто низький рівень креативної гнучкості.

Методика «Який ваш творчий потенціал» дозволила констатувати той факт, що всі студенти-першокурсники мають середній рівень розвитку творчого потенціалу, а це вказує на те, що потрібно його розвивати.

Проведений кількісний та якісний аналіз розвитку вербальної креативності, її структурних компонентів в студентів-психологів першого курсу дав змогу виявити рівень розвитку вербальної креативності, а саме 3 студенти (11%) мають високий рівень розвитку, 12 студентів (43%) мають середній рівень розвитку і 13 студентів (46%) мають низький рівень розвитку.

В психологічній науці існує значна кількість розроблених програм з розвитку креативності. Значна частина їх присвячена розвитку інтелектуальної або особистісної креативності. Досить мало робіт присвячено розробці тренінгів з розвитку саме вербальної креативності. Розробкою програм розвитку творчого мислення займалися такі зарубіжні психологи, як М. Вертгеймер (розвиток продуктивного мислення), П. Торренс (тренінг творчих здібностей на основі дивергентного мислення), Е. де Боно (розвиток латерального мислення). У вітчизняній психології спроби розвитку креативності відбуваються з позицій проблемного навчання (О.В. Брушлінський, М.І. Махмутов, В. Окунь), стратегіально-діяльнісного підходу (В.О. Моляко), стратегіально-семантичного підходу (С.М. Симоненко). Існують різні тренінгові системи розвитку креативного мислення: КАРУС (В.О. Моляко), ТРІЗ (Г.С. Альтшулер), тренінг креативності (А.Г. Грецов). Що стосується розробки комп'ютерних програм з розвитку креативності, то їх досить мало. І ті, що існують, спрямовані на розвиток творчих здібностей. А процес роботи студентів з різними комп'ютерними пакетами прикладних програм, опанування новітніх мультимедійних систем, поринання у штучно створену віртуальну реальність позитивно впливає на розвиток творчого потенціалу особистості майбутнього психолога, стабілізує його самооцінку, впливає на розвиток інформаційної культури. Виходячи з одержаних результатів емпіричного дослідження та вивчення особливостей розробки тренінгових програм з використанням інноваційних технологій, було розроблено психологічний тренінг з розвитку вербальної креативності у студентів психологічних факультетів, який буде проведено під час навчання.

Проведення таких психодіагностичних досліджень уже сприяє формуванню вербальної креативності, виробляє вміння не боятися виражати свої думки і почуття, розраховувати на свої сили та можливості, виховує впевненість у собі. Запровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу активних форм і методів навчання значною мірою забезпечує розвиток дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії

та уяви студентів. Цілеспрямована, систематична робота з розвитку вербальної креативності є показником гармонійного поєднання творчого мислення з високорозвиненими загальнонавчальними вміннями.

Однією з характеристик креативної особистості виступає самоприйняття й особистісне зростання. Особистісне зростання – це розвиток особистості, основними характерними рисами якого є: свобода вибору, уміння здійснювати свій життєвий вибір по своєму бажанню; життєрадісність і енергійність у повсякденному житті; досягнення значного успіху в навчальній діяльності, оскільки вона є для них об'єктом самовираження; прагнення до самопізнання, виявлення своїх особистісних можливостей; цілісне сприйняття світу; внутрішня гармонія, багатий внутрішній світ тощо.

Креативна особистість має високий потенціал, внутрішній ресурс, здатність до конструктивного, нестандартного мислення, усвідомлення й розвитку свого досвіду.[1]. Креативним студентам притаманні високий енергетичний рівень, мала тривалість сну, підвищена пізнавальна активність, інтелектуальна ініціатива (схильність ставити перед собою нові складні завдання).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Високий рівень розвитку вербальної креативності сприяє професійному та особистісному зростанню майбутніх фахівців, підвищує продуктивність навчання, запобігає виснаженню. На сучасному етапі розвитку та реформування вищих навчальних закладів важливим є гармонізація навчально-виховного процесу, гуманізація та оптимізація навчання, виховання гармонійної особистості, здатності до професійної реалізації з високим духовним креативним потенціалом, яка компетентно реагує на всі ситуації та вдало висловлює свої думки та ідеї.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці теоретико-методичних засад використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для розвитку вербальної креативності практичних психологів, форм і методів саморозвитку креативних вмінь та навичок та досвіду себе презентувати.

Список використаних джерел

1. Дружинін В.Н., Хазратова Н.В. Експериментальне дослідження формуючої дії мікросередовища на креативність / В.Н. Дружинін та ін. – Психологічний часопис. – 1994. – №4. – С.48-52.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2010. – 496 с.
3. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены) / В.А. Моляко – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.
4. Пономарёв Я.А. Психология творчества / Пономарёв Я.А // Тенденции развития психологической науки. М.: Наука, 1988. – 480 с.
5. Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология [текст]: Учебное пособие для вузов / Д.В. Чернилевский, А.В. Морозов. – М.:МГТА, 2001. -301 с.

References

1. Druzhynin V.N., Khazratova N.V. Eksperimentalne doslidzhennia formuiuchoi dii mikroseredovishcha na kreatyvnist / V.N. Druzhynin ta in. – Psykholohichni chasopys. – 1994. – № 4. –S.48-52.
2. Il'in E.P. Psixologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti / E.P. Il'in. – SPb.: Piter, 2010. – 496 s.
3. Molyako V.A. Tvorcheskaya konstruktologiya (prolegomeny) / V.A. Molyako – K.: «Osvita Ukrainy», 2007. – 388 s.
4. Ponomaryov Ya.A. Psixologiya tvorchestva / Ya.A Ponomaryov // Tendencii razvitiya psixologicheskoy nauki. M.: Nauka, 1988. – 480 s.
5. Chernilevskij D.V. Kreativnaya pedagogika i psixologiya [tekst]: Uchebnoe posobie dlya vuzov / D.V. Chernilevskij, A.V. Morozov. – M.:MGTA, 2001. – 301 s.

Резюме. В статье раскрыто понятие креативного процесса, рассмотрено понятие «вербальная креативность» как один из видов связной речи, продуцирования личностью новых оригинальных речевых образов и сюжетов на основе интуитивного мышления, фантазии, которые сопровождаются интеллектуально-речевой активностью и словесным творчеством. Определены особенности развития вербальной креативности будущего практического психолога, которая реализуется через коммуникативные способности и выступает показателем его творческого потенциала. Акцентируется внимание на важности этапа обучения в высшей школе в развитии вербальной креативности будущих специалистов.

Ключевые слова: креативность, креативная личность, вербальная креативность, креативный процесс, креативная компетентность, креативный потенциал.

Summary. The notion of the creative process is analyzed in this article; the notion “verbal creativity” is examined; the peculiarities of verbal creativity of personality of the future practical psychologist in the conditions of professional formation development are studied.

Verbal creativity reflects the creative process. The personality of a practical psychologist can demonstrate its creative potential only through speech. The psychologist's profession is one of socioeconomical jobs, which means that communication accompanies employment and becomes professionally important. Verbal creativity is being realized through communicational skills, which are usually defined as individually-psychophysiological characteristics of a person, ensuring successful cooperation of partners and the successful resolution of communication tasks.

We understand verbal creativity as one of the coherent speech sub-types, when the personality products new original speech images and plots based on intuitive thinking, productive and creative imagination, fantasy, accompanied by intellectual and speech activity and verbal creativity.

As structural components of verbal creativity we imply productivity, verbal originality and uniqueness. A rather important issue we consider features of development of the structural components of verbal creativity in students of psychological faculties, where creative manifestations are the following: latitude of predispositions, craving for self-assertion, a new level of capacities, tendency to solve and discuss the different life situations and personal problems. The prerequisites of the development of verbal creativity are flexibility of thinking and behaviour, desire to get rid of dogmas and stereotypes, acquiring of new knowledge, craving for originality, development of hypothetical thinking and mastering of the system of productive activities.

Key words: creativity, creative personality, verbal creativity, creative process, creative competence, creative potential

УДК: [159.922.8:331.54] : 378-057.875

К.В. БАБАК

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ВНЗ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ

В статті актуалізується проблема психологічного супроводу особистості студента описується типовий психологічний портрет студента педагогічного ВНЗ, розглядаються провідні напрями психологічного супроводу професійного розвитку студентів ВНЗ, характеризуються види психологічної допомоги в умовах ВНЗ I-II рівня акредитації.

Ключові слова: психологічний супровід, професійний розвиток, психологічна служба, життєтворча активність особистості, життєвий проект.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем психологічної служби ВНЗ є підготовка особистості до самотворення, підвищення психологічної культури студентів та їх професійного розвитку. Важливим і ефективним засобом особистісного і професійного розвитку є психологічний супровід професійного розвитку студентів.

Психологічний супровід у педагогічному коледжі – це цілісна система професійної діяльності практичного психолога, спрямована на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного професійного навчання і психологічного розвитку особистості на етапі первинної професіоналізації.

Аналіз сучасних досліджень. Проблема психологічного супроводу була предметом дослідження зарубіжних (R. Baker, W. Layton, A. Sandeen, J. Whiteley, E. Нонан, М. Рутік, М. Скілбек, І. Кошго, П. Купка, Е. Хартманн, Ю. Укке та ін.) та вітчизняних (І.С. Булах, Г.В. Ложкін, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Е.О. Помиткін, С.В. Васьковська, Л.В. Власенко, Н.В. Волянко, Е.Ф. Зеєр, М.Р. Битянова, І.В. Дубровина, Е.І. Рогов, Ю.В. Суховершина, Т.В. Демидова, А.П. Журавель та ін.) учених. Згідно результатів досліджень, у практиці роботи психологічної служби педагогічних закладів освіти досить часто виникає проблема недостатнього професійного самовизначення та низького рівня мотивації студентів до професійного зростання. Отже виникає необхідність розробки та впровадження адекватних засобів психологічного супроводу цих процесів.

Мета статті. Метою нашого дослідження є охарактеризувати провідні напрями та особливості побудови системи психологічного супроводу професійного розвитку студентів педагогічного коледжу засобами психологічної служби коледжу.

Методика та процедура дослідження. З метою з'ясування особливостей професійного розвитку студентів ВНЗ I-II рівня акредитації нами було започатковано експериментальне дослідження, яке проводилось зі студентами 1-4-х курсів Дубенського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету. Загальна кількість досліджуваних студентів становила 176 осіб. Серед них – 57 студентів першого, 44 – другого, 24 – третього, та 51 – четвертого курсів спеціальностей: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Гендерний аспект вибірки представлено такими показниками: хлопці – 6,25%, дівчата – 93,75%. З метою дотримання принципу репрезентативності вибірки, серед загального числа студентів коледжу було відібрано групи респондентів, які представляли запропоновані коледжем спеціальності з врахуванням вікових та організаційних особливостей процесу навчання (освіта на базі 9 або 11 класів).

Як впливає з результатів діагностування на рівні узагальненого психологічного портрету типового представника вибірки, студентам педагогічного коледжу притаманні невисокі значення соціально-психологічної адаптованості, самоактуалізації, низькі значення рефлексії, наявність конформності, потреба підпорядкування групі, “захист” і внутрішня напруга, зарозумілість, догматичність, фіксованість на невдачах, драгівливість, обережність у своїх вчинках, орієнтація на безпосередню винагороду, задоволення потреб, особистих інтересів, егоцентричність тощо. Окрім цього, студенти мають досить розпливчате уявлення про провідні професійно важливі якості педагога, ранговий розподіл уявлень студентів не відповідає експертним значенням та максимальним навантаженням фактору ПВЯ, отриманого в ході факторного аналізу. Також у ранговій структурі мотивації навчальної діяльності перше місце посіли мотиви престижу, що характеризують зовнішній тип мотивації. Відзначимо також зафіксовані тенденції до зниження рівня мотивації навчальної

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Теоретичний аналіз концептуальних підходів дослідження проблеми рефлексії у філософській та психологічній науці.....	4
Андрушко Я.С., Михаць О.І. Особливості взаємозв'язку екзистенційних потенцій особистості військовослужбовців на основі кореляційного аналізу.....	10
Артемова О.І. Розвиток вербальної креативності студентів-психологів в процесі професійної підготовки.....	13
Бабак К.В. Психологічна служба ВНЗ як засіб психологічного супроводу професійного розвитку студентів.....	18
Бабій М.Ф. Генезис невербальних проявів обману у неповнолітніх.....	22
Безлюдная В.И. Психологическая коррекция отклонений в системе межличностного взаимодействия детей дошкольного возраста.....	25
Безушко С.А. Психологічний аналіз уявлень про самореалізацію сучасної молодої жінки:гендерний аспект.....	29
Білоус Р.М., Охріменко В.О. Психологічні особливості життєвої перспективи юнаків.....	33
Бойко-Бузиль Ю.Ю. До сутності категорії професійного становлення особистості.....	37
Большакова А.М. Об'єктивні та суб'єктивні показники особистісного потенціалу.....	40
Борисова А.О. Соціальні аксіоми у структурі картини світу студентів-іноземців.....	43
Бужинська С.М., Кондрацька Л.В. Вплив позитивного мислення на збереження психологічного здоров'я майбутніх педагогів.....	47
Главінська О.Д. Сучасні аспекти психології становлення особистісної суверенності.....	51
Демчук О.О. Автентичність як невід'ємна якість майбутнього психолога.....	55
Демянюк О.Б. Уявлення про сім'ю як компонент образу світу особистості.....	57
Дергач М.А. Співзалежні любовні стосунки в старшому юнацькому віці.....	60
Дмитріюк Н.С. Ефект батьківської депривації як негативний чинник психічного розвитку дітей раннього віку.....	65
Дуркалевич І.В. Специфіка віртуального спілкування у заробітчанських сім'ях.....	69
Івашкевич Е.Е. Психологічні особливості здійснення фахівцем синхронного перекладу.....	74
Івашкевич Е.З. Аспекти соціального інтелекту педагога.....	77
Івашкевич І.В. Специфіка професійної діяльності юриста та структура його професійної компетентності.....	81
Іщук О.В. Імплементация ідей організаційної психології на сучасних підприємствах.....	85
Колупасва Т.Є. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до застосування сучасних педагогічних технологій як наукова проблема.....	90
Компанович М.С. Психосоматичний підхід у трактуванні серцево-судинних захворювань у підлітковому віці.....	93
Корчакова Н.В. Розвиток емпатійної моралі в українських підлітків.....	98
Коць М.О., Онопченко І.В. Психологічні особливості прояву інтернет-адикцій у студентському середовищі.....	105
Крижановська З.Ю., Сичак О.О. Самореалізація особистості після виходу на пенсію, як спосіб її самовиповнення.....	109
Крюкова Л.В. Особливості взаємозв'язку емоційної сфери та процесів адаптації у першокласників.....	112
Кулаков Р.С. Психологічні особливості становлення та розвитку професійних інтересів та професійної спрямованості старшокласників.....	116
Кулакова Л.М. Особливості розвитку самосвідомості молодшого школяра в умовах навчальної діяльності.....	120
Курячий С.В. Динаміка рівня психофізичної підготовленості студентів.....	124
Лосик Г.В. Информационные технологии и их влияние на психологическое здоровье человека в онтогенезе.....	127
Луцик Г.О. Загальні підходи до розуміння девіантної поведінки підлітків в контексті підготовки майбутніх психологів у ВНЗ.....	133
Лящ О.П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту.....	137
Маланьїна Т.М. Співвідношення когнітивного інсайту та Я-відмежування.....	141
Маліновська Н.В. Навчально-мовленнєва діяльність старших дошкільників: мотиваційний компонент.....	145
Mykhalchuk N.O., Ivashkevych E.E. Psycholinguistic characteristics of visual narrative discourse.....	149
Нестерук-Володимирець О.В. Результати психодіагностичного дослідження мотиваційного та творчого компонентів внутрішньо-особистісного шару комунікативної культури старшокласника.....	152
Новік Л.О. Мотиваційні аспекти формування позитивного професійного іміджу у студентів-психологів.....	156
Осипчук О.П. Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі.....	159
Перепелиця О.В. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності освітян.....	164
Піонтковська Д.В. Розвиток національних цінностей особистості як умова становлення національної ідентичності студентської молоді.....	168
Помилуйко В.Ю. Розвиток ключових компетентностей особистості у різних стадіях дорослості.....	172
Рибак В.А. Особливості процесу соціально психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	176

Романюк В.Л., Пилипака Ю.І. Реактивність та психічне здоров'я особистості.....	180
Рудь Г.В. Особливості саморефлексії тілесного потенціалу у юнацькому віці	185
Савенко Д.О. Структурна організація самосвідомості матері.....	190
Савуляк В.О. Релігійний досвід особистості як чинник розвитку її духовності.....	193
Северин А.В. Перцептивные действия подростков и способы их коррекции на основе восстановления звеньев модели перцептивного действия с предметом вариативной формы	197
Співак Д.В. Психологічний аналіз досліджень розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців допомагаючих професій.....	204
Співак Л.М. Вікова динаміка національної саморефлексії юнацтва за показником «рідна мова»	208
Ставицька О.Г. Прояви булінгу в сучасній школі.....	211
Ставицький Г.А. Роль іноземної мови за професійним спрямуванням у фаховій підготовці студентів.....	214
Хомич І.С. Моральні уявлення молодших школярів.....	218
Хупавцева Н.О. Вплив стресу на організм людини та шляхи його подолання	222
Шестопа І.А. Особливості особистісного розвитку жінок зрілого віку у руслі професійної самореалізації.....	225
Шпак М.М. Теоретико-методичні аспекти розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у процесі соціально-психологічного тренінгу.....	229
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у дітей молодшого шкільного віку.....	234
Яцюк Н.О. Проблема моральної рефлексії у сучасній психології	238
Відомості про авторів	243

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 7

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

УДК 159.9+316.6